

Кривачук Л.Ф.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності,
професор кафедри гуманітарних дисциплін та соціальної роботи,
доктор наук з державного управління, доцент

Напрямок роботи:

“Вітчизняний та зарубіжний досвід в сфері соціальної роботи”

Деінституалізації соціальних послуг для дітей в Україні: розвиток сімейних форм влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування

Найбільшою цінністю кожної країни, кожної нації є діти. Відтак, охорона дитинства визначена стратегічним загальнонаціональним пріоритетом багатьох країн світу. Вкладаючи ресурси в дитинство, держава зміцнює майбутні продуктивні сили, забезпечує стабільність добробуту нації, готує громадян, здатних перебрати управління державними та суспільними справами. Економічні та соціальні суперечності, які торкнулися всіх сфер діяльності держави й усіх верств населення, насамперед, позначилися на його найменш захищеній категорії – дітях, серед яких діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування.

У цьому контексті особливого значення набуває проблема деінституалізації соціальних послуг для дітей, зокрема реформування інтернатних закладів та розвиток сімейних форм влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. На важливість цієї проблеми вказує “Національна стратегія профілактики соціального сирітства на період до 2020 року”, затверджена Указом Президента України (від 22.10.2012 р. № 609/2012), в якій зазначено, що актуальним залишається питання щодо поліпшення ефективності діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів опіки та піклування, спрямованої на профілактику соціального

сирітства, розвиток сімейних форм виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування [2].

На законодавчому рівні, зокрема в Сімейному кодексі України (від 10.01.2002 р. № 2947-III), визначено такі форми утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування: усиновлення, передача під опіку (піклування), виховання в сім'ї громадян України, повне державне утримання в навчально-виховних закладах [3]. У Законі України "Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування" (від 13.01.2005 р. № 2342-IV) зазначено, що формами влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування є: усиновлення, опіка або піклування, прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу, заклади для дітей сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування [1].

Відтак, основними видами форм влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування є: сімейні форми та інституційні форми.

До сімейних форм належать: усиновлення, опіка (піклування), прийомні сім'ї; дитячі будинки сімейного типу, патронат. До інституційних форм належать: будинок дитини, дитячий будинок, школа-інтернат та інші заклади (різного підпорядкування та спрямування). Усі названі форми влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування мають різні види державної підтримки та правового регулювання юридично закріпленого нормативно-правовими документами.

Пріоритетною формою сімейного влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, яка найбільше враховує інтереси та потреби дітей, є усиновлення. У довідково-енциклопедичній літературі під "усиновленням" розуміють "оформлене спеціальним юридичним актом прийняття в сім'ю неповнолітньої дитини на правах сина чи дочки" [4, с. 478]. Усиновлена дитина втрачає статус дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування. Дитина виховується в сім'ї, яка її усиновила на правах рідної дитини й відповідно має право на житло та майно батьків

(усиновлювачів). Усі обов'язки щодо виховання і розвитку усиновленої дитини переходять від держави до сім'ї, а між батьками та дитиною виникають взаємні права та обов'язки, які передбачені Сімейним кодексом України (від 10.01.2002 р. № 2947-III) [3].

Найпоширенішою формою сімейного влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування є опіка та піклування. Термін “опіка та піклування” передбачає делегування дорослій особі окремих функцій догляду за недієздатною особою, зокрема дитиною. Набуття дитиною ознак дієздатності є поступовим процесом і співвідноситься з її віком. Згідно з правовими нормами, малолітня дитина до 14 років є недієздатною, над нею встановлюється опіка, а неповнолітня дитина від 14 до 18 років – частково дієздатною, і тому потребує піклування. Міри обмеження дієздатності малолітньої та неповнолітньої особи встановлено ст.ст. 30–32 Цивільного кодексу України (від 16.01.2003 р. № 435-IV) [491]. У гл. 19 Сімейного кодексу України (від 10.01.2002 р. № 2947-III) зазначено, що “опіка встановлюється над дитиною, яка не досягла 14 років”, а “піклування над дитиною у віці від 14 до 18 років” [3].

Однією із сімейних форм влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування є патронат над дітьми. У сучасній Україні нормативно-правові основи патронату вперше були введені на законодавчому рівні у Сімейному кодексі України (від 10.01.2002 р. № 2947-III), зокрема у гл. 5 “Патронат над дітьми”, на сьогодні ця форма не функціонує, однак потребує активного її розвитку та забезпечення дієвого функціонування [3].

Альтернативними формами сімейного влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування є прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу. Тенденції останніх років щодо їх поширення є позитивними: створено необхідну нормативно-правову базу щодо функціонування, напрацьовано механізми їх створення та влаштування в них дітей, удосконалюється система соціального супроводу цих інституцій, реалізується “Державна цільова соціальна програма реформування системи закладів для

дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування” на період до 2017 року (Постанова КМУ від 17.10.2007 р. № 1242).

Підсумовуючи, зазначимо, що з огляду на важливість для розвитку дитини сімейного оточення, вважаємо, що діяльність держави має бути спрямована на створення таких форм утримання і виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, які здатні були б деякою мірою замінити сім'ю. Не заперечуючи досвіду, досягнутого в справі утримання та виховання дітей в інституційних закладах, враховуючи національні традиції та зарубіжні здобутки, зважаючи при цьому на особливості сучасного суспільства, державна політика у сфері соціальної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування в Україні повинна бути зорієнтована на розвиток і підтримку саме сімейних форм влаштування дітей цієї категорії, зокрема: усиновлення, опіка (піклування), прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу, патронат.

Список використаних джерел:

1. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : Закон України (від 13.01.2005 р. № 2342-IV) (із змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2342-15>
2. Про Національну стратегію профілактики соціального сирітства на період до 2020 року : Указ Президента України (від 22.10.2012 р. № 609/2012) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/609/2012>
3. Сімейний кодекс України (від 10.01.2002 р. № 2947-III) (із змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>
4. Соціальна робота : короткий енциклопедичний словник. – К. : ДЦССМ, 2002. – 536 с.